

УДК[378.147:5](477)"19/20"

М. Е. Пісоцька

**ТЛУМАЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ
ТА ПРОЦЕСУ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ В ПСИХОАНАЛІТИЧНОМУ
НАПРЯМІ ЗАРУБІЖНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.**

Актуальними проблемами сьогодення є інтеграція української держави в європейське й світове співтовариство та необхідність підняття нашої країни на новий соціальний і економічний рівень. Позитивні перетворення в країні здатні зробити кваліфіковані, творчі люди, що прагнуть до максимальної реалізації власних можливостей у професійній діяльності. Забезпечення оптимальних умов для формування професіоналізму майбутніх фахівців, збереження й розвитку їхнього індивідуального потенціалу та надання можливостей для творчої самореалізації передбачає здійснення індивідуалізації навчально-виховного процесу. Найбільш науково об'єктивним осмислення теоретичних засад індивідуалізації навчання може бути за умови розгляду тлумачення індивідуальності людини та процесу індивідуалізації в зарубіжній науці, зокрема, в психології.

У зарубіжній психології існують різні погляди вчених на індивідуальність людини та процес індивідуалізації в межах: гуманістичної психології (Дж. Бьюдженталь, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та інші); когнітивного підходу (А. Бандура, Ж. Піаже, Д. Келлі, К. Левін, Д. Роттер та інші); диспозиційного напрямку (Г. Айзенк, Р. Кеттел, Г. Олпорт та інші); біхевіоризму (А. Стаатс, Б. Скіннер та інші); гештальтпсихології (Х. Хекхаузен); психоаналітичного напрямку (А. Адлер, З. Фрейд, К. Хорні, Е. Еріксон, К. Юнг та інші).

Метою статті є аналіз поглядів зарубіжних вчених психоаналітичного напрямку психології на індивідуальність людини та процес індивідуалізації з точки зору їх корисності для розвитку проблеми індивідуалізації навчання.

Для розвитку теорії індивідуальності та індивідуалізації в психології суттєвими є погляди основоположника психоаналітичної теорії австрійського психолога Зигмунда Фрейда, згідно яких люди відрізняються варіабельністю трьох основних компонентів у структурі особистості, а саме: «Воно» (Ід) (наявне в структурі з народження біологічне несвідоме, що бере свій початок в ранніх переживаннях; в ньому зосереджені інстинктивні, примітивні, спадкові аспекти особистості, прагнення, емоції та спогади, які погрожували свідомості та були витіснені нею в несвідоме); «Я» (Его) (вроджена структура, що розташовується в свідомому шарі й в передсвідомості та забезпечує цілісність особистості, її контакт з реальним світом); «Над-Я» (Суперего)

(внутрішнє уявлення про суспільні норми та стандарти поведінки, індивідуалізоване відображення колективної совісті, морально-етична інстанція особистості, що формується з Его в процесі соціалізації) [5, с. 94]. З. Фрейд підкреслював, що несвідоме: за своїм масштабом значно перевищує область свідомості та має значний вплив на особистість [5, с. 94]; динамічно та знаходиться в постійному конфлікті з іншими аспектами несвідомого та свідомістю, які змагаються за контроль над поведінкою людини [3, с. 54]. Індивідуальним для кожної людини, за З. Фрейдом, є також набір механізмів психічного захисту (витіснення, проєкція, заміщення, сублімація), що використовуються людиною для пом'якшення цього конфлікту. Для нашого дослідження цікавим є бачення З. Фрейдом мети психоаналізу в «зміцненні «Я», робленні його найбільш незалежним від «Над-Я», поширенні поля сприйняття та перебудові його організації так, щоб воно могло освоїти нові частини «Воно», щоб там, де було «Воно», стало «Я» [5, с. 95].

Особливу роль у розвитку проблеми індивідуалізації відіграють погляди одного з учнів З. Фрейда, швейцарського психолога, засновника аналітичної психології, Карла Юнга, що досліджував індивідуальність людини та процес індивідуалізації. Так, К. Юнг підкреслював, що досягнути рівня особистості людина може тільки розгорнувши цілісність індивідуальної сутності, що неможливо без визначеності, цілісності й дозрівання [12, с. 112]. Але особистість, вважав К. Юнг, як повна реалізація цілісності людської сутності є недосяжним ідеалом, показником шляху [12, с. 113]. Завершеним вираженням індивідуальності людини, і саме тому її життєвою метою, К. Юнг вважав Самість, під якою розумів центральний архетип особистості, що містить свідоме й несвідоме, які доповнюють один одного до цілісності [9, с. 61]. Окрім Самості до архетипів К. Юнг відносив й інші основні складові структури особистості: Персону, Его, Тінь, Аніму (у чоловіків), Анімус (у жінок). У вигляді архетипів виявляється, за К. Юнгом, колективне несвідоме [9, с. 11] – один з трьох рівнів психіки людини, що грає визначальну роль у структурі особистості (поряд із свідомістю, особистісним несвідомим), елементи якого не є індивідуальним придбанням та зобов'язані своїм існуванням виключно спадковості [10]. Констатуючи неповторність кожної особистості, К. Юнг зазначав, що «хоча об'єктивно – психічне (яке, в сутності, й неможливо помислити інакше як універсальну однорідну даність) означає одну й ту ж психічну передумову для всіх людей, воно все ж таки повинно індивідуіроваться, тому що в нього немає іншого вибору, крім виразу себе через окремого індивіда» [12, с. 119]. Таким чином, термін «індивідуалізація» К. Юнг використовував для позначення процесу, за допомогою якого «людина стає психічно «індивідуальною», нероздільною єдністю або «цілим»» [9, с. 59]. Він підкреслював, що «процес індивідуалізації неправильно ототожнювати із становленням Его в свідомості» [9, с. 59]. В ранньому дитинстві душа починає своє існування як несвідоме, але ціле. Попереду

для дитини неминучим є дисбаланс, бо частина особистості розвивається в свідомості, інша залишається в області несвідомого. Дисбаланс зникає в середині життя (в процесі індивідуації можливості несвідомого досліджуються та знову інтегруються в одну самість). При цьому несвідоме грає в керуванні цим процесом активну роль (вибірково надає матеріал для свідомості та поєднує опрацьоване в цілісну самість). Тому метою індивідуації, за К. Юнгом, є «зрушення» центру особистості від Его (центру свідомості) до серединної крапки між Его та несвідомим [3, с. 107]. Процес становлення самості (індивідуацію), який «не виключає себе зі світу, а збирає в себе світ» К. Юнг ще називає «шляхом до себе» або «самореалізацією» [9, с. 59]. К. Юнг не надає визначення індивідуалізації, але фактично говорить про неї підкреслюючи, що для здійснення самореалізації необхідним є: «відокремлення окремої істоти з непомітності та несвідомості стада»; вірність власному закону; вибір власного шляху [12, с. 114]. В межах досліджуваної нами проблеми цікавим є й те, що, з точки зору К. Юнга, кожна людина має не тільки індивідуальні риси, але й риси, властиві певному психологічному типу, що визначається її природними властивостями. Для визначення типу особистості за К. Юнгом необхідно взяти до уваги: спрямованість людини в процесі індивідуалізації як основну позицію індивіда (на себе, суб'єкт – інтроверт або на зовнішнє, об'єкт – екстраверт); домінуючу функцію (мислення, почуття, відчуття, інтуїція) [11, с. 351].

Відомий учень З. Фрейда творець індивідуальної психології, австрійський психолог А. Адлер розглядав особистість як частину соціальної системи, що нерозривно пов'язана з іншими людьми. Оскільки в людей є природжена можливість жити спільно з іншими людьми, він вважав соціальне почуття природженим, але таким, що потребує виховання [3, с. 161]. Для розвитку теорії індивідуальності та індивідуалізації в психології суттєвими є погляди А. Адлера на особистість як єдине ціле, що «скріплене» придуманим фіналізмом (ідеальним образом фінальної мети, що спрямовує прагнення індивіда) та унікальним стилем життя (містить мету, уявлення про себе й світ, унікальний спосіб досягнення особистої мети в цьому світі) [3, с. 151]. Цікавими також є: підкреслення А. Адлером незмінності від дитинства до зрілості унікального стилю життя людини; виокремлення ним типів особистості (помилкових стилів життя) (тип, що керує; тип, що бере; тип, що уникає); висновок про те, що соціально-корисному типу особистості, окрім іншого, притаманна позиція співробітництва, яка повинна розвиватися з дитинства в процесі сімейного та шкільного виховання [3, с. 154–155]. До речі, А. Адлер був переконаний, що саме співпраця, а не конфлікт, є в більшій мірі характерною для взаємодії свідомого й несвідомого, бо визнання конфлікту між ними веде до штучного розподілу особистості [3, с. 151]. Значущими для розвитку досліджуваної нами проблеми є наступні погляди А. Адлера. На його думку Самість, що включає в себе свідомість і несвідоме, є центром

цього універсуму та виражає єдність особистості в цілому [2, с. 128]. Індивідуальність, тобто єдину, динамічну особистість, що володіє унікальним життєвим стилем, творить мету та засоби її досягнення, створює, за А. Адлером, креативне «Я» [4, с. 20]. Він вважав, що: індивідуальність людини не зводиться до фізичної індивідуальності, а включає в себе весь контекст соціальних відносин; збереження в цілісності власної індивідуальності, усвідомлення та розвиток її є найважливішою тенденцією в розвитку особистості, [2, с. 11]. Під індивідуалізацією А. Адлер розумів розвиток психологічного індивіда як істоти, відмінної від загальної, колективної психології, процес утворення і відокремлення одиничних істот. Підкреслюючи, що диференціація – розвиток відмінностей, виділення частин з цілого, автор наголошував, що «індивідуалізація є процесом диференціації, що має на меті розвиток індивідуальної особистості» [2, с. 129]. Цікавим є й те, що детермінантою розвитку особистості, за А. Адлером, є прагнення йти «від почуття неповноцінності – до почуття вищості» [3, с. 148]. Під останнім він розумів прагнення до досягнення кращого у власній особистості [3, с. 149] та підкреслював, що неповноцінність містить усі почуття, які виникають у зв'язку з соціальною та психічною недосконалістю й може називатися комплексом тільки у випадку її перебільшеної форми, коли перемагає почуття неадекватності та спостерігається зупинка росту [1, с. 6]. Суттєвою для нас є думка А. Адлера про те, що для корекції особистісних якостей та поведінки необхідно звертатися, насамперед, до свідомості людини та бути орієнтованим на її власні зусилля [3, с. 165].

Німецько-американський психолог К. Хорні вважала, що в структурі особистості домінує несвідоме почуття базальної тривожності, що супроводжується почуттям базальної ворожості, які пов'язані з самотністю й безпорадністю та з'являються в дитини в «потенційно ворожому їй світі» в наслідок помилок сімейного виховання [6, с. 7]. Останні ведуть до вибору дитиною захисних стратегій, формування певних невротичних схильностей дорослої людини [7, с. 19–21] (образів життя, що нав'язані несприятливими умовами) [7, с. 15]. З точки зору теорії індивідуальності цікавою є думка К. Хорні, що будь-яка невротична схильність породжує специфічну тривогу, специфічні форми поведінки, «специфічну гордість, специфічну форму вразливості, специфічний внутрішній опір» [7, с. 25]. А також запропонований нею розподіл невротиків на типи в залежності від їх акценту в орієнтації до людей («поступлива особистість»), проти людей («агресивна особистість»), від людей («відособлена особистість») [3, с. 215]. Автор підкреслювала, що здорова особистість, яка усвідомлює та розвиває власну індивідуальність, здібна гнучко обирати з названих орієнтацій доречну стратегію в конкретних обставинах [7, с. 18]. Для розвитку проблеми індивідуалізації в психології суттєвим є: введення К. Хорні поняття «Образ Я», що складається із знання про себе та ставлення до себе; виділення «Я» реального (пов'язане з тим, що людина насправді

відчуває, чого вона насправді бажає, у що насправді вірить, що насправді вибирає), «Я» ідеалізованого і «Я» в очах інших [7, с. 110]; доведення можливості людини змінюватися і продовжувати свій розвиток протягом життя; підкреслення ідеальності для нормального розвитку особистості збігу трьох образів «Я».

Для розвитку теорії індивідуальності та індивідуалізації в психології суттєвими є погляди амерікансько-німецького психолога Е. Еріксона, який вважав, що основу поведінки людини складає Его (індивідуальний центр організованого досвіду та розумного планування [8, с. 55] – автономна, взаємодіюча з реальністю система, одне із завдань якої – допомогти індивіду освоїти життєвий досвід, керувати його діями для синтезування цілісності [8, с. 91]). Цікавим є визначення Е. Еріксона Его-ідентичності як усвідомлення індивідом того, що синтезування Его забезпечується тотожністю людини самій собі та безперервністю свого існування у часі та просторі, а також того, що стиль індивідуальності співпадає з тотожністю та безперервністю того значення, яке надається значущим іншим в безпосередньому оточенні [8, с. 59]. Значущим для розвитку досліджуваної нами проблеми є епігенетичний принцип, що положив Е. Еріксон в основу створеної ним теорії психосоціального розвитку людини, згідно з яким все, що розвивається «має вихідний план розвитку, відповідно до якого з'являються окремі частини – кожна маючи свій час домінування, – поки всі ці частини не складуть здатного до функціонування цілого» [8, с. 101]. Цілісність, за думкою автора, передбачає здорову, органічну, поступову взаємодію різних функцій і частин в межах цілого, межі якого відкриті та рухливі [8, с. 90]. Відповідно цьому принципу, підкреслюючи, що кожна людина йде своїм шляхом, Е. Еріксон життєвий цикл людини поділив на певні стадії, які надбудовуються одна на одну та відбуваються в незмінній послідовності [8, с. 103]. На кожній стадії, на думку автора, індивід переживає кризу, в процесі якої виникає сила Его, або «властивість», що відповідає певній стадії [8, с. 103]. Кожна сила розвивається у відношенні до протилежного, або негативного, полюсу, але при здоровому розвитку відсоток сил перевищує відсоток слабостей. Хоча кожна сила має свій період найбільшого росту, більш ранній розвиток підготовляє цей період, а пізніший – модифікує попередній [3, с. 182].

Таким чином, психоаналітичний напрям зарубіжної науки здійснив суттєвий вплив на розвиток психології індивідуальності та проблеми індивідуалізації, оскільки були висунуті фундаментальні ідеї: внутрішньої структури особистості та місця в ній «Я»; механізмів формування та функціонування особистості, її психологічного захисту; ролі свідомого та несвідомого в регулюванні діяльності та поведінки людини. Згідно ідей психоаналітичного напрямку зарубіжної психології індивідуалізація навчання повинна бути орієнтована не тільки на сферу свідомості, але й на сферу несвідомого, здійснюватися з урахуванням глибинних внутрішніх конфліктів, що мають місце на різних етапах

онтогенетичного розвитку та індивідуальних відмінностей в: механізмах психічного захисту (З. Фрейд); ступені використання психологічних функцій (мислення, почуття, відчуття, інтуїція) та спрямованості до інтроверсії або екстраверсії (К. Юнг); придуманому фіналізмі, способах досягнення власних цілей, унікальному стилі життя (А. Адлер); збалансованості міжособистісних орієнтацій (до людей, проти людей, від людей), різних образах «Я» та видах пристосування до базальної тривожності (К. Хорні); силі Его (Е. Еріксон). Для позначення процесу, що має на меті розвиток індивідуальної особистості, представники психоаналітичного напрямку зарубіжної психології вводять поняття «індивідуація», під яким розуміють розвиток психологічного індивіда як істоти, процес утворення і відокремлення одиничних істот, процес становлення самості людини. У подальшому планується проаналізувати погляди вчених інших напрямів зарубіжної психології з точки зору їх внеску в розвиток психології індивідуальності та проблеми індивідуалізації навчання.

Список використаної літератури

1. **Адлер А.** Комплекс неполноценности и комплекс превосходства / А. Адлер // Особистість у психологічних дослідженнях: [хрестоматія / упоряд. О. Д. Кресан, О. І. Михайлова, Є. С. Медвідь, М. В. Папуча, О. А. Тимошенко; за заг. ред. С. Д. Максименко, М. В. Папучі]. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 471 с.
2. **Адлер А.** Лекции по аналитической психологии / А. Адлер. – К.: Ваклер, 1996. – 282 с.
3. **Клонингер С.** Теории личности: познание человека. 3-е изд. / С. Клонингер. – СПб.: Питер, 2003. – 720 с.
4. **Столяренко О. Б.** Зарубіжні теорії особистості (курс лекцій та практикум): Навч.-метод. посібник / О. Б. Столяренко. – Кам'янець Подільський: ПП «Медобори – 2006», 2015. – 124 с.
5. **Фрейд З.** Разделение психической личности / З. Фрейд // Особистість у психологічних дослідженнях: [хрестоматія / упоряд. О. Д. Кресан, О. І. Михайлова, Є. С. Медвідь, М. В. Папуча, О. А. Тимошенко; за заг. ред. С. Д. Максименко, М. В. Папучі]. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 471 с.
6. **Хорни К.** Невротическая личность нашего времени / К. Хорни. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://alstep.ru/downloads/19_4.pdf
7. **Хорни К.** Самоанализ \ К. Хорни. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://royallib.com/book/horni_karen/samoanaliz.html
8. **Эриксон Э.** Идентичность: юность и кризис: перевод с англ. / Э. Эриксон; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – 2-е изд. – М.: Флинта: МПСИ: Прогресс, 2006. – 352 с.
9. **Юнг К.** Аналитическая психология. Тавистокские лекции / К. Юнг. – М.: МЦНК и Т «Кентавр», 1994. – 62 с.
10. **Юнг К.** Концепция коллективного бессознательного / К. Юнг. – [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://royallib.com/book/yung_karl/kontseptsiya_kollektivnogo_bessoznatelnogo.html
11. **Юнг К.** Психологические типы / К. Юнг. – [Электронный

ресурс] // Режим доступу: http://royallib.com/book/yung_karl/psihologicheskie_tipi.html 12. Юнг К. Становление личности / К. Юнг // Особистість у психологічних дослідженнях: [хрестоматія / упоряд. О. Д. Кресан, О. І. Михайлова, Є. С. Медвідь, М. В. Папуча, О. А. Тимошенко; за заг. ред. С. Д. Максименко, М. В. Папучі]. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 471 с.

Пісоцька М. Е. Тлумачення індивідуальності людини та процесу індивідуалізації в психоаналітичному напрямі зарубіжної психології.

У статті проведений аналіз поглядів зарубіжних вчених психоаналітичного напрямку в психології з точки зору їх внеску в розвиток психології індивідуальності та проблеми індивідуалізації навчання. Підкреслені фундаментальні ідеї, завдяки яким розглянутий напрям зарубіжної психології здійснив суттєвий вплив на розвиток досліджуваної нами проблеми. Надані підходи до визначення поняття «індивідуалізація», що введено представниками даного напрямку для позначення процесу, що має на меті розвиток індивідуальної особистості.

Ключові слова: індивідуальність людини, індивідуалізація, індивідуалізація, психоаналітичний напрям, зарубіжна психологія.

Писоцкая М. Э. Толкование индивидуальности человека и процесса индивидуализации в психоаналитическом направлении зарубежной психологии

В статье проведен анализ взглядов зарубежных ученых психоаналитического направления в психологии с точки зрения их вклада в развитие психологии индивидуальности и проблемы индивидуализации обучения. Подчеркнуты фундаментальные идеи, благодаря которым рассмотренное направление зарубежной психологии осуществило существенное влияние на развитие исследуемой нами проблемы. Представлены подходы к определению понятия «индивидуализация», введенное представителями данного направления для обозначения процесса, имеющего целью развитие индивидуальной личности.

Ключевые слова: индивидуальность человека, индивидуализация, индивидуализация, психоаналитическое направление, зарубежная психология.

Pisotska M. Interpretation of Individuality and Personalization Process in the Psychoanalytic Direction of Foreign Psychology

The article analyzes the views of foreign scientists in the area of psychoanalytic psychology in terms of their contribution to the development of individuality psychology and the issue of individualization of educating. Fundamental ideas are highlighted, due to which the direction of foreign psychology had a significant impact on the development of the studied

problem: the internal structure of personality and the place of "I" in it; the mechanisms of formation and functioning of the personality, its psychological defense; the role of the conscious and unconscious in the regulation of a person's activity and behavior. It is noted that according to the ideas of psychoanalytic direction of foreign psychology, the individualization of education should be oriented not only on the sphere of consciousness, but also in the realm of unconsciousness, being held with deep internal conflicts that occur at different stages of ontogenetic development taken into account, individual differences, shown in: mental defense mechanisms used by humans to mitigate the conflict between the conscious and the unconscious (Z. Freud); the level of psychological functions usage (thinking, feeling, sensing, intuition) and the aspiration to introversion or extraversion (K. Jung); fictional finalism, ways to achieve own goals, a unique style of life (A. Adler); balanced interpersonal orientations (to the people, against the people, from the people), different images of "I" and the types of adapting to the basal anxiety (K. Horney); Ego strength (E. Erickson). It is emphasized that to refer to a process aimed at the development of the individual personality, the representatives of the psychoanalytic direction of foreign psychology introduced the concept of "individuation", which stands for the psychological development of the individual as a being, the formation and separation of individual beings, the process of formation of the person's self.

Key words: human identity, individualization, individuation, psychoanalytic direction, foreign psychology.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 371.123

С. В. Савченко

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ЯК НОВИЙ ЯКІСНИЙ СТАН ПРОФЕСІОНАЛА

Загострення конкуренції в глобалізованому світі в усіх сферах суспільного життя, зокрема й у сфері освіти, закономірно висуває на перший план проблеми забезпечення гарантованої якості вищої освіти, формування конкурентоспроможних фахівців, зокрема майбутніх педагогів, які є носіями духовного, інтелектуального й культурного потенціалу країни, що детермінує розвиток українського суспільства і сьогодення, і майбутнього.

Фундаментальний аналіз феномену конкуренції та конкурентоспроможності представлено переважно в працях зарубіжних